

**НАЦІОНАЛЬНА
СПІЛКА
КРАЄЗНАВЦІВ
УКРАЇНИ:
ПАНОРАМА
СУЧАСНОГО
ЖИТТЯ**

Тамара Демченко (м. Чернігів)

«ВЕЛИКИЙ ТЕРОР»: ПАМ'ЯТЬ І ДОСЛІДЖЕННЯ

3-поміж «круглих» дат 2012 р. особливо вирізняється одна, котра навряд чи варта святкування чи урочисто-піднесеного відзначення, але забути про яку було б великим гріхом перед пам'яттю мільйонів людей – жертв кривавого терору сталінського режиму, кричущою несправедливістю стосовно їхніх нащадків, неприпустимою необачністю щодо теперішніх та й майбутніх поколінь. Уроки, затвержені із таких «чорних» ювілеїв, повинні бути відомі всім, стати пересторогою для суспільства.

75-та річниця від часу розв'язання "Великого терору" в СРСР темною тінню позначилася на змісті повідомлень учасників «круглого столу» на тему «Політичні репресії радянської доби на Чернігівщині: дослідницькі рефлексії та інтерпретації», який відбувся за ініціативи Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України 18 травня 2012 року в Інституті історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка за участі провідних істориків Інституту історії України НАН України – дослідників даної проблеми. Символічно, що читання проходили якраз того дня, коли в Україні вшанували пам'ять жертв репресій. На засіданні були присутні викладачі, аспіранти, студенти Інституту, співробітники комунального закладу «Пошукове агентство зі створення науково-документальних серіалів «Книга Пам'яті» та «Реабілітовані історією» Чернігівської обласної ради; журналісти, краєзнавці.

Власне, «круглий стіл» розпочався приємною подією – презентацією третьої книги Чернігівського тому серії «Реабілітовані історією». Книга присвячена аналізу політики радянської влади щодо релігії, церковних діячів та віруючих. У передмові до видання, зокрема, зазначено: «декларована радянською Конституцією свобода совісті й віросповідань, як і решта демократичних свобод, залишалася лише на папері. Ради у справах РПЦ, релігійних культів, а згодом релігій та їхні Уповноважені в областях здійснювали тотальний контроль за діяльністю релігійних громад. Головним їх завданням було скорочення мережі релігійних організацій, храмів і мо-

литовних будинків». Цей висновок переконливо ілюструється добіркою документів та нарисами про репресованих. У церемонії презентації взяли участь голова Чернігівської обласної організації НСКУ, директор Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського, професор О. Б. Коваленко, перший проректор Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка професор В. О. Дятлов, директор комунального закладу «Пошукове агентство зі створення науково-документальних серіалів «Книга Пам'яті» та «Реабілітовані історією» Чернігівської обласної ради О. В. Лисенко. Начальник управління з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю Чернігівської облдержадміністрації А. Ф. Подорван вручив почесну грамоту Чернігівської обласної ради Р. Ю. Подкуру за значні заслуги у справі підготовки книг Чернігівського тому серії «Реабілітовані історією».

Читання розпочалися виступом професора, головного редактора журналу «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ» професора О. С. Рубльова. Доповідач прослідкував «чернігівський слід» у справі «керівника» «Польської організації військової» в Україні Болеслава Скарбека, підкресливши, що національність, висока номенклатурна посада спричинили арешт Б. Скарбека і «призначення» керівником неіснуючої організації. До 1937 р. в'язень не дожив – його розстріляли на початку червня 1933 р. Ця трагічна доля була типовою для тих недобрих часів.

Інтерес присутніх викликала доповідь старшого наукового співробітника відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України, заступника редактора журналу «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ», доцента О. Г. Бажана на тему «Великий терор» на Чернігівщині: соціальний та національний аспекти». На думку Олега Бажана, «Великий терор» розпочався задовго до 1937 р. з викорінення більшовицькою владою селянського повстанського руху, виявлення і знищення тих, хто міг би очолити цей рух в майбутньому. Під час виступу було розвінчано міф про спонтанний характер терору: навпаки, він був ретельно підготовлений. На лютий 1937 р. співробітниками Чернігівського

обласного управління НКВС було підготовлено "базу" для масових політичних репресій, а саме зібрано "компромат" на учасників 43 «контрреволюційних організацій і угруповань». Спираючись на архівні джерела, О. Бажан доводить, що чернігівські чекісти не виявляли особливої кровожерливості у часи "Великого терору", надмірної заповідливості у виконанні вказівок вищого керівництва зі знешкодження "класового ворога" у порівнянні із іншими регіонами України. Проте "соціальна чистка" 1937-1938 років вкрай негативно позначилась як на економіці регіону, так і на долі десятків тисяч жителів Чернігівщини.

У доповіді старшого наукового співробітника, завідувача сектора історико-енциклопедичних досліджень Інституту історії України НАН України, кандидата історичних наук В. Ю. Васильєва «Механізм управління державним терором» прозвучали слушні міркування щодо небезпеки спрощених уявлень про механізм «Великого терору». Привернула увагу його теза щодо нерозуміння масштабів репресій на Заході: «Терор у СРСР – це фізичне знищення, а в західній гуманітаристиці його трактують як жах, переляк». Щоб належним чином досліджувати цю тему, слід з'ясувати природу сталінського режиму, охарактеризувати відмінності між ним та цивілізованими країнами.

Увічненню пам'яті жертв політичних репресій радянської доби та ролі серії книг «Реабілітовані історією» у цьому процесі була присвячена доповідь старшого наукового співробітника відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України, відповідального секретаря Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» кандидата історичних наук Р. Ю. Подкура. Доповідач акцентував увагу на сприйнятті й оцінці зусиль з виявлення жертв сталінізму та оприлюднення відповідних матеріалів з боку громадськості і насамперед молоді, яка переважає серед користувачів Інтернету. Спільний сайт редакції серії та Інституту національної пам'яті щодня

відвідують від 1000 до 1600 осіб, географія ж його відвідувачів вражає – від Чилі до Індонезії, від Канади до Австралії. Інтерес до доробку серії «Реабілітовані історією» – добрий стимул до продовження досліджень.

Доцент кафедри історії Центрально-Східної Європи Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського О. Ф. Тарасенко звернувся до провідної теми останньої книги Чернігівського тому серії «Реабілітовані історією», зосередивши увагу на репресіях проти представників різних конфесій на Чернігівщині.

Метричні книги Чернігівського міського загсу початку 1920-х рр. стали джерелом виявлення жертв масових розстрілів, здійснених чекістами у Чернігові. Це була тема повідомлення доцента кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського Т. П. Демченко.

У ході опрацювання численних джерел для складання мартиролога – важливої складової частини серії «Реабілітовані історією» – було виявлено чимало цікавої інформації щодо реалізації репресивної політики в чернігівському селі. Ці матеріали лягли в основу доповідей директора комунального закладу «Пошукове агентство зі створення науково-документальних серіалів «Книга Пам'яті» та «Реабілітовані історією» Чернігівської обласної ради О. В. Лисенко на тему: «Участь сільських активістів у «Великому терорі» 1937 – 1938 рр.: мета, мотиви, стимули» та наукового редактора видань цієї ж установи І. М. Чикало на тему: «Боротьба зі «шкідництвом» у сільському господарстві на території Чернігівської області».

У заключному слові, яким завершився «круглий стіл», голова Чернігівської обласної організації НСКУ О. Б. Коваленко подякував гостям і, наголосивши на вагомому значенні досліджень історії сталінського терору, закликав молодь взяти участь у підготовці наступних книг чернігівського тому серії «Реабілітовані історією».

